
КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.98

М. Б. Головко, к. ю. н., доцент

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ УХИЛЕННЯ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ШЛЯХОМ САМОКАЛІЧЕННЯ

Анотація. Розглянуто питання особливостей розслідування ухилення від військової служби шляхом самокалічення. Визначено особливості розслідування ухилення від військової служби шляхом самокалічення на початковому етапі розслідування. Запропоновано внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України в частині виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Ключові слова: методика розслідування; військова служба; самокалічення; ухилення; початковий етап розслідування.

М. Б. Головко, к. ю. н., доцент

ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ УКЛОНЕНИЯ ОТ ВОИНСКОЙ СЛУЖБЫ ПУТЕМ САМОКАЛЕЧЕНИЯ

Аннотация. Рассмотрены вопросы особенностей расследования уклонения от военной службы путем самокалечения. Определены особенности расследования уклонения от военной службы путем самокалечения на начальном этапе расследования. Предложено внести изменения в Уголовный процессуальный кодекс Украины в части выявления причин и условий, способствовавших совершению уголовного правонарушения.

Ключевые слова: методика расследования; военная служба; самокалечение; уклонение; начальный этап расследования.

M. B. Holovko, Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor**FEATURES OF INVESTIGATION OF EVASION OF MILITARY SERVICE BY WAY OF SELF-MAIMING**

Abstract. The issues of peculiarities of investigation of evasion from military service by way of self-maiming are considered. The initial stage of the investigation's organization of evasions from military service by way of self-maiming is discussed. It is proposed to amend the Criminal Procedural Code of Ukraine with new provisions of identifying the causes and conditions that contributed to the commission of a criminal offense.

Keywords: investigation technique; Military Service; self-maiming; avoidance; the initial stage of the investigation.

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах розвитку суспільства, за умов гібридної війни з Російською Федерацією, особливої важливості набуває зміцнення правопорядку і законності в Збройних Силах України. Пріоритетним напрямком є дотримання бойової готовності, єдиноначальності, захист прав, честі і гідності військовослужбовців, їх життя і здоров'я.

Постановка проблеми. Загострення суспільних суперечностей, крах ідеалів минулого негативно впливають на військовослужбовців, особливо молодих солдатів з їх ще неусталеним світоглядом. Усунення колишніх соціальних інститутів в Збройних Силах, поглиблення диференціації суспільства сприяють поширенню і зміцненню в середовищі військовослужбовців нігілістичних, деструктивних настроїв, що, за певних обставин, має свій вираз у вчиненні злочинів проти порядку проходження військової служби.

КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені питання неодноразово були предметом наукового інтересу широкого кола дослідників, серед яких є наступні: Ахметшин Х. М., Белкін Р. С., Давиденко В. С., Дячук С. І., Карпенко М. І., Мельник М. І., Морозов В. Н., Салтевський М. В., Туркот М. С., Хавронюк М. І. та інші вчені. Однак, сьогодні питання особливостей розслідування ухилення від військової служби шляхом самокалічення викликають багато проблем при розслідуванні злочинів даної категорії.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Недостатнім слід визнати дослідження питань особливостей методики розслідування ухилення від військової служби шляхом самокалічення, зокрема чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить норм, що регламентують діяльність слідчого, прокурора з попередження вказаних кримінальних правопорушень в системі методики розслідування.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз особливостей розслідування ухилення від військової служби шляхом самокалічення, що дозволить сформулювати теоретичні та практичні рекомендації з методики розслідування злочинів, запропонувати зміни до чинного кримінального процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Збройні Сили України є складовою частиною держави, а військовослужбовці - це частина народу, яка втілює в собі риси, властивості і особливості, притаманні всьому суспільству, його національним, соціальним, демографічним групам і прошаркам. Тому всі позитивні і негативні поведінкові тенденції, індивідуальна особистісна мотивація військовослужбовців і перш за все система їх ціннісних орієнтацій визначається середовищем і найближчим оточенням.

Поряд з тим, Збройні Сили - це специфічна частина суспільства з відмінними соціально-економічними, демографічними, організаційно управлінськими і правовими особливостями. Всі вони як позитивно, так і негативно впливають на причини злочинності військовослужбовців. Її суспільна небезпека обумовлюється посяганням не лише на загальний стан правопорядку, але і негативним впливом на військову дисципліну, боєготовність армії і флоту. Саме тому військовослужбовці додатково несуть кримінальну відповідальність за вчинення військових злочинів.

Поняття "розкриття злочину" має два аспекти: криміналістичний і процесуальний. Так, в криміналістичному аспекті злочин буде розкрито, коли у слідчого з'явиться інформація про ймовірну винність певної особи, тобто, коли у справі з'явиться підозрюваний. Саме його поява, вказує В. Н. Морозов, як правило, збігається із закінченням етапу початкових слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. У свою чергу, в процесуальному аспекті розкриття злочину пов'язується з певним процесуальним рішенням: повідомленням про підозру, направленням обвинувального акту до суду, набранням чинності обвинувальним вироком суду [1, с. 105].

Процес розслідування Р. С. Белкін розподіляв на наступні етапи: 1) початковий (пошук, виявлення і закріплення доказів, спрямованих на розкриття злочину, проведення невідкладних слідчих дій); 2) наступний (розгорнуте, послідовне, методичне доказування); 3) заключний.

При цьому на заключному етапі, на його думку, здійснюються процесуальні дії по завершенню розслідування, додаткові і повторні слідчі дії - за клопотанням обвинуваченого або його захисника, за вказівкою прокурора, який здійснює нагляд або начальника слідчого підрозділу, а також у зв'язку з відновленням провадження по зупиненій або закритій справі.... [2, с. 393].

З урахуванням викладеного, розслідування самокалічення характеризується рядом взаємопов'язаних елементів, до яких відносяться:

- 1) аналіз вихідної інформації;
- 2) формування версій і визначення завдань розслідування;
- 3) визначення шляхів і способів вирішення поставлених завдань;
- 4) складання письмового плану;
- 5) контроль виконання та коригування плану розслідування.

Сукупність цих елементів становить зміст конкретних актів планування, що здійснюється на початковому і наступному етапах. Етапи планування відповідають етапам самого розслідування, існування яких обумовлено різними завданнями, що вирішуються слідчим на кожному з цих

КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

етапів (початковому і подальшому). Цілеспрямованість планування, його ефективність знаходяться в прямому зв'язку з формуванням і перевіркою слідчих версій, які, займаючи найважливіше місце в структурі процесу планування, виступають його логічною основою.

Відповідно до вимог ст. 214 КПК України слідчий зобов'язаний розпочати досудове розслідування за ознаками злочину, передбаченого ч.1 ст. 409 КК України, в усіх випадках, коли в заподіянні військовослужбовцем шкоди своєму здоров'ю наявні ознаки ухилення від несення обов'язків військової служби [3]. Такими випадками можуть бути самопоранення з вогнепальної зброї, самокалічення іншими знаряддями органів і тканин, якщо ці пошкодження призводять до розладу здоров'я, що спричиняє звільнення від несення обов'язків військової служби, а також штучно викликані захворювання. Оскільки ці справи складні для розслідування, слідчі повинні якомога раніше розпочинати кримінальне провадження.

Справи про симуляцію (агравачію) хвороби розслідуються після внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, зокрема, на підставі медичних висновків та інших матеріалів, які надходять із військово-медичних установ. Із цих матеріалів повинно бути видно, яку хворобу симулює чи агравує військовослужбовець, скільки часу він перебуває на медичному обстеженні і які ознаки свідчать про симуляцію чи агравачію. Сигнали про симуляцію можуть надходити також і від командирів військової частини, окремих військовослужбовців, з інших джерел. Прокурори зобов'язані кожен такий сигнал перевіряти шляхом медичного обстеження, залучаючи до цього відповідних лікарів військових частин, шпиталів та інших медичних установ. Військовослужбовець, запідозрений у симуляції чи агравачії хвороби, за направленням командира військової частини чи прокурора проходить медичне обстеження (зазвичай стаціонарне), після закінчення якого медична установа дає висновок про наявність чи відсутність у нього захворювання, після чого вирішується питання про початок досудового розслідування (внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань).

Розслідування ухилень від військової служби шляхом самокалічення.

1. Обставини, що підлягають доказуванню.

При розслідуванні самокалічень підлягають доказуванню такі обставини:

1) яке поранення, захворювання виявлено у військовослужбовця. Які ознаки поранення чи захворювання є у нього. Про що свідчать ці ознаки, чи не суперечать вони поясненням військовослужбовця про причини його поранення, хвороби та іншим обставинам, пов'язаним із ними. Чи є повний набір симптомів, характерних для такої хвороби, чи немає в них протиріч;

2) коли, де, яким чином, за допомогою якої зброї заподіяно поранення, за допомогою яких засобів викликано штучне захворювання. Встановлення часу, місця, зброї і способу завдання тілесного ушкодження дозволяє встановити об'єктивну сторону діяння. Детальне дослідження об'єктивної сторони дає можливість за певних випадків зробити висновок і про суб'єктивну сторону кримінального правопорушення. Наприклад, якщо буде встановлено, що військовослужбовець під час здійснення самокалічення з автомата використовував пристрій для проведення пострілу, то це буде одним із доказів прямого умислу на заподіяння собі тілесного ушкодження. І навпаки, якщо буде встановлено, що автомат, із якого поранив себе військовослужбовець, несправний, це може свідчити про необережність чи випадкове самопоранення;

3) умисно чи необережно заподіяно самокалічення. Якщо умисно, то з яких мотивів і з якою метою. Якщо шкоди здоров'ю завдано умисно з метою ухилення від військової служби, необхідно уточнити: зовсім чи тимчасово, від усіх обов'язків чи від деяких із них військовослужбовець мав намір ухилитися;

4) особа підозрюваного (обвинуваченого). Як він характеризується під час проходження військової служби, чи не висловлював негативного ставлення до військової служби, наміри раніше за інших звільнитися в запас, повернутися додому. Чи немає співучасників самокалічення, які надавали йому допомогу в ухиленні від військової служби;

5) обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності, наприклад, пом'якшуючі обставини: позитивна службова характеристика, скрутне особисте, сімейне становище;

КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

обтяжуючі: здійснення самокалічення групою осіб, тяжкі наслідки самокалічення, що настали в результаті загальнонебезпечного способу вчинення діяння, тощо;

б) наслідки самокалічення;

7) обставини, що сприяли негативному вихованню воїнів, відсутність індивідуальної роботи з нестійкими в моральному плані особами, недостатнє вивчення підлеглих командирами тощо .

2. Початковий етап розслідування.

Щодо розслідування подій, пов'язаних з пораненням з вогнепальної зброї, то слідчі версії можуть бути наступні:

1) напад на об'єкт, що охороняється військовослужбовцем;

2) напад на військовослужбовця з метою заволодіння зброєю;

3) замах на вбивство військовослужбовця;

4) замах на самогубство;

5) необережне поводження зі зброєю;

6) самокалічення.

Отже, з отриманням даних про поранення військовослужбовця у слідчого можуть виникнути версії: про суть події (нешасний випадок, самокалічення, замах на вбивство сторонньої людини, замах на самогубство), про механізм самокалічення військовослужбовця, про суб'єктивну сторону вчиненого (умисел, необережність), про мотиви і мету навмисного самопоранення.

Наприклад, типовими версіями за умови вогнепальних тілесних ушкоджень військовослужбовців можуть бути: напад на пост (охоронюваний об'єкт), замах на військовослужбовця, спроба вчинення самогубства, необережне поводження зі зброєю, самокалічення.

Поранення холодною зброєю, а також завдання ушкоджень транспортними та іншими засобами можливі в результаті нещасного випадку чи з метою самокалічення. Зазначене зумовлює формування двох основних слідчих версій: нещасний випадок чи самокалічення.

За підозри на штучно викликане захворювання також можливі дві версії: природне захворювання або штучне захворювання.

У випадку інсценування військовослужбовцем спроби самогубства, хибність пояснення підозрюваного спростовується наявністю умов так званої порівняльної безпеки отриманого поранення, про що свідчить знаходження ушкоджень на значній відстані від життєво важливих органів: голови, серця, легенів, великих кровоносних судин.

З метою перевірки сформованих версій складається план досудового слідства, в якому визначаються першочергові слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, і перш за все дії, що мають невідкладний характер.

За умови штучно викликаних захворювань розслідування може бути розпочато з проведення обшуку особистих речей запідозреного військовослужбовця з метою знаходження засобів, застосованих для цього (їдкі речовини, медикаменти тощо), або з допиту лікаря, який лікує військовослужбовця.

На цьому етапі досудового розслідування слідчий повинен спланувати та провести наступні слідчі дії: провести огляд місцевості чи приміщення з метою виявлення слідів кримінального правопорушення; допитати як підозрюваного військовослужбовця, який отримав травму (вчинив самокалічення); за необхідності здійснити особистий обшук військовослужбовця, який вчинив самокалічення; провести огляд знарядь (засобів) самокалічення; встановити та допитати свідків події.

У процесі підготовки до допиту підозрюваного військовослужбовця у самокаліченні бажано з'ясувати дані, що характеризують особу військовослужбовця (характер, ставлення до військової служби) і спланувати основні запитання, які необхідно з'ясувати під час допиту. При цьому слід розуміти, що підозрюваний продумає завчасно свої пояснення щодо обставин події, але врахувати всі деталі він не зможе. Допит рекомендується розпочинати з постановки загального питання про обставини заподіяння шкоди здоров'ю, уважно вислухати вільну розповідь військовослужбовця, а потім ставити контрольні та уточнюючі запитання. Допит необхідно проводити якомога детальніше, з метою подальшого порівняння пояснень підозрюваного з іншими доказами у справі про обставини та характер самокалічення.

КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

За будь-якої слідчої ситуації слідчий повинен спланувати з'ясування таких питань:

- 1) Чи мало місце заподіяння шкоди здоров'ю військовослужбовця шляхом самокалічення або штучно викликаного захворювання?
- 2) Яким знаряддям і способом нанесено поранення або яким засобом викликано захворювання?
- 3) Сам підозрюваний завдав собі ушкодження або це зроблено іншою особою (особами)?
- 4) Навмисне чи заподіяв собі самокалічення підозрюваний, якщо так, то як і спрямованість його наміру?
- 5) Чи є у підозрюваного співучасники, підбурювачі, пособники, переховувачі?
- 6) Який соціальний вигляд підозрюваного?
- 7) Чим він займався до служби в армії?
- 8) Яке відношення підозрюваного до служби в армії?
- 9) Стан дисципліни підозрюваного?
- 10) Як характеризується підозрюваний командуванням?
- 11) Які відносини між ним і товаришами по службі?
- 12) З ким підозрюваний підтримує дружні або близькі стосунки?
- 13) Шкода якої міри тяжкості завдано здоров'ю підозрюваного?
- 14) Постійно або на якийсь певний термін підозрюваний став непридатним до несення обов'язків військової служби?

- 15) Які невідкладні заходи можна вжити для запобігання повторення випадків самокалічення?

Огляд місця події у справах про самокалічення посідає одне з центральних місць серед першочергових слідчих дій. Від детальності, всебічності і повноти огляду залежить успішний хід подальшого розслідування.

На місці заподіяння тілесного ушкодження за допомогою будь-якої зброї залишаються сліди, які повинні бути знайдені і вилучені. У зв'язку з цим обстановка заподіяння самокалічення вивчається і ретельно фіксується.

Для участі в огляді запрошуються спеціалісти (судовий медик, криміналіст), а також, за можливістю, підозрюваний у самокаліченні військовослужбовець, який може вказати місце події і пояснити механізм події.

Велике значення у справах про самокалічення має виявлення на місці пригоди негативних умов, які вказують на неправдиві свідчення підозрюваного, що не відповідають об'єктивній обстановці пригоди.

Важливою слідчою дією, що допомагає з'ясувати обставини події та спланувати додаткові версії чи доповнити існуючі, є обшук. Предметами, що необхідно знайти у процесі обшуку, зазвичай є знаряддя і засоби, за допомогою яких завдано шкоди здоров'ю, а також листи, щоденники, записні книжки підозрюваного. Під час обшуку у військовослужбовця можуть бути знайдені подразнюючі речовини, різні препарати та інші засоби, що могли використовуватись ним з метою спричинення шкоди своєму здоров'ю, а також медична література, довідники, з яких він довідався про певні симптоми того чи іншого захворювання.

На місці пригоди під час обшуку може бути знайдено: вогнепальну зброю, сокиру, пристосування для здійснення пострілу, прокладки для приховування слідів близького пострілу. Ці речі, а також сліди їх використання повинні бути ретельно оглянуті, сфотографовані та вилучені.

Під час огляду вогнепальної зброї у протоколі зазначається: його система, номер, рік випуску, стан каналу ствола. Під час огляду інших предметів описується їх найменування, зовнішній вигляд, розміри, індивідуальні особливості, наявність на них ушкоджень, слідів крові та інших слідів-накладень.

Після виконання зазначених вище слідчих дій необхідно вжити заходів до встановлення свідків події та провести їх допити. Перш за все допитують осіб, які першими виявили пораненого військовослужбовця і надали йому допомогу. Вони можуть розповісти, в якому стані та положенні виявили військовослужбовця після поранення, де знаходилася зброя, що пояснив

КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

військовослужбовець про обставини поранення, хто і які зміни відбулись в обстановці місця події у процесі надання допомоги, евакуації потерпілого.

Лікаря, що лікує, допитують про характер поранення, наявність чи відсутність ознак пострілу, а також про те, які пояснення щодо поранення дав військовослужбовець, який перебуває на лікуванні у зв'язку з ушкодженням [4, с. 272-274].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок про те, що планування слідства по даній категорії справ є безперервним процесом, що обумовлений отриманням додаткової криміналістично значимої інформації. Цей процес триває протягом усього розслідування і завершується одночасно з його закінченням.

Одним з важливих напрямів діяльності слідчого під час досудового розслідування є попередження злочинів, оскільки внаслідок здійснення слідчим цієї діяльності, він запобігає переростанню девіантної поведінки у делінквентну, вчиненню кримінальних правопорушень нестійкими громадянами, і тим самим забезпечує їх від кримінального покарання. Поряд з тим, чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить норм, що регламентують діяльність слідчого, прокурора з попередження кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим пропонується доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України наступною статтею:

“Стаття 93-1. Виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

При провадженні дізнання і досудового слідства слідчий, прокурор зобов'язані виявляти причини і умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Встановивши причини і умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, слідчий, прокурор вносять у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов.

Якщо під час досудового розслідування, буде встановлено, що в діянні особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, чи в діяннях інших осіб є ознаки дисциплінарного правопорушення або ці особи повинні бути згідно з чинним законодавством притягнуті до матеріальної відповідальності, слідчий чи прокурор зобов'язані порушити в поданні питання про притягнення цих осіб до дисциплінарної або матеріальної відповідальності.

За результатами розгляду подання слідчого чи прокурора, не пізніш як у місячний строк, має бути вжито необхідних заходів і про результати повідомлено особу, яка надіслала подання.

У разі залишення посадовою особою подання без розгляду слідчий чи прокурор зобов'язані вжити заходів, про притягнення посадових осіб, які не забезпечили розгляд подання, до дисциплінарної чи іншої визначеної законом відповідальності”.

Література

1. Белкин, Р. С. Курс криминалистики : в 3-х т. / Р. С. Белкин. - Т. 3. : Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – М. : Юристъ, 1997. М., 1997 - 408 с.
2. Морозов, В. Н. Методика расследования хищений горюче-смазочных материалов, совершаемых должностными лицами воинских частей Вооруженных Сил Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук / В. Н. Морозов. - М. : ВУ, 2001. - 210 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 // URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T124651>
4. Карпенко, М. І. Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання / М. І. Карпенко. - К. : ВД Дакор, 2013. - 472 с.

Надійшла 14.09.2018

Бібліографічний опис для цитування :

Головко, М. Б. Особливості розслідування ухилення від військової служби шляхом самокалічення / М. Б. Головко // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. – 2018. – № 1 (4). – С. 41-46.